

Asumispolulta kerrottua

Hyvästä ja oikeasta paikasta ja tavasta vanheta on aikojen saatossa ehditty käydä paljon keskusteluja: kannanotot ovat vaihdelleet puolesta toiseen, omasta kodista laitosasumiseen ja jostain siltä väliltä. 2000-luvun Suomessa on vakiinnutettu käsitystä siitä, että hyvä vanhenemisen paikka on oma pitkäaikainen koti. Tämän mukaisesti asumis- ja hoivapolitiikan ratkaisuissa on pyritty tukemaan ikäihmisten pitkäaikaista asumista samassa fyysisessä kodissa erilaisten palvelujen turvin. (Laatusuositus 2017; nk. Vanhuspalvelulaki 980/2012).

Tutkimuksen kulmakivet

Tämä paikoillaan vanhenemisen politiikka (*ageing in place*) on se periaate, josta kiinnostuin väitöstutkimuksessani. Kun tutustuin paremmin siihen mitä tästä paikoillaan vanhenemisen periaatteesta oli vuosien varrella kirjoitettu, kävi ilmi, että periaate voidaan tulkita eri tavoin. Suomalaisittain sen ajatellaan merkitsevän samassa fyysisessä kodissa vanhenemista, mikä onkin ymmärrettävää suomalaisen asumisen ominaispiirteiden ja historian valossa. Kansainvälisessä kirjallisuudessa koti ja paikoillaan vanheneminen kuitenkin voidaan ymmärtää laueammin, samassa yhteisössä vanhenemiseksi.

Tämän tulkintaeron oivaltaminen johdatti minut tarkastelemaan paikkaa, aikaa ja erilaisia asumisen ratkaisuja; sitä, miten yksilön ja paikan välinen suhde muotoutuu ja merkityksellistyy. Ymmärrän historiallisen ajan ja paikan sellaisena elämänselityksenä, joka osaltaan määrittää yksilön mahdollisiksi koettuja vaihtoehtoja (Elder 1994). Kertomukset puolestaan

ovat välineitä, joiden avulla jäsenämme elämää ja kokemuksiamme siitä: yhteisesti jaetut kertomukset ja erilaiset tarinamallit ovat läsnä kokemisen hetkellä niin, että ne auttavat meitä tekemään tulkintoja siitä, mikä on mahdollista, toivottua tahi väistämätöntä (Bruner 1994, 2004).

Sillä, millaisia todellisia (asumisen) vaihtoehtoja on tarjolla, on merkitystä, mutta valintojamme ohjaavat myös ajan myötä muotoutuneet käsityksemme siitä, mikä on tietystä yhteiskunnassa hyvää ja arvostettua. Halusin siis koetella paikoillaan vanhenemisen politiikkaan liittyviä periaatteita ja peilata niitä nykykäytäntöihin tarkastelemalla niitä suhteessa henkilökohtaisiin merkityksenantoihin: siihen, mitä asumiseen, kotiin ja hyvän vanhenemisen mahdollisuuteen kerrotaan nykypäivän Suomessa liittyvän. Asumispolun lähestymistapa on yksi tapa lähestyä tätä tematiikkaa: keskiössä ovat nimenomaan ne subjektiiviset merkityksenannot, joita kotitalous antaa asumiselleen universaalien preferenssien etsimisen sijaan (Clapham 2005).

Tutkimuskysymykset ja -aineisto

Väitöskirjani artikkeleissa luon katseen siihen, millaisia kertomuksia asumispolusta rakentuu, millaisia merkityksiä asuinpaikkoihin ja niissä tapahtuviin muutoksiin liitetään ja mikä kerrotaan hyvän vanhenemisen kannalta merkitykselliseksi. Aineistonani olivat haastattelut, joita on kerätty kahdessa Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa Jyväskylän yliopistossa. Ikäihmisiä, yli 75-vuotiaita keskisuomalaisia, haastateltiin *Muuttaminen ja vanhuus*:

Asumisen ja hoivan siirtymä (MOVAGE, 2011–2015) ja heidän läheisiään *Omaishoito, palkkatyö ja identiteetit: mitä hoivavelvollisuuksien ja työssäkäynnin yhteensovittaminen edellyttää* (WoCaWo, 2008–2011) projektissa.

Tutkimusartikkeleistani ensimmäisessä tarkastelin sellaisten ikääntyneiden kokemuksia, jotka olivat, ainakin toistaiseksi, vanhenneet paikoillaan. Metodisesti se keskittyi kerronnan narratiiviseen muotoon ja temporaalisiin rakenteisiin: ymmärrän kertomuksen elämän jäsentämisen välineenä ja minua kiinnosti tietää, miten kertojat jäsenivät käsityksiään menneeseen, nykyiseen ja tulevaan liittyvistä valinnan mahdollisuuksista asumispolullaan.

Toisessa artikkelissa taas kysymys oli heistä, jotka olivat syystä tai toisesta päätyneet toisenlaiseen ratkaisuun – eli eivät vanhenneet paikoillaan. Tässä rajasin aineistoksi sellaisten ikääntyneiden kertomuksia, jotka olivat muuttaneet johonkin ikäperustaiseen erityisasumisen muotoon, esimerkiksi senioritaloon tai palveluasumiseen. Tarkoituksena oli tarkastella sitä, millaisia kertomuksia muuttamisesta ja nykyisestä asuinpaikasta kerrottiin. Lisäksi olin kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä nykyiseen asuinpaikkaan ja sen muutokseen liitettiin ja millaisia neuvotteluja asumisen paikkaan liittyvien merkitysten ympärillä ylipäätään käytiin.

Kolmas artikkeli syntyi näiden kahden artikkelin tulosten pohjalle. Sekä paikoillaan vanhenneet että pitkäaikaisesta kodista muuttaneiden kertomukset osoittivat, että paikoillaan vanheneminen tai ei-paikoillaan vanheneminen eivät olleet väistämättä määrittäviä tekijöitä hyvän asumisen ja vanhenemisen kokemuksen kannalta. Minua alkoikin kiinnostaa se, mitä ne hyvän vanhenemisen kokemukseen liittyvät asiat sitten voisivat olla ja millaiseen merkitykseen asumisen järjestelyt tässä asettuivat. Aineistona olivat iäkkäiden naisleskien kertomukset siitä, millaista on vanheta nyky-yhteiskunnassa.

Kolme artikkelia keskittyivät ikääntyneiden itsensä kertomuksiin, mutta neljännessä otin mukaan läheisten näkökulman. Vaikka puhu-

taan yksilöistä, yksilöiden elämät linkittyvät elämäntulon periaatteiden mukaan toisiinsa ja elämän tapahtumilla ja niiden ajoittumisella on vaikutuksensa myös läheisten elämään. Päätöksiä asumisesta ja hoivan järjestelyistä harvoin tehdään yksin, joten halusin tuoda mukaan myös heidän kertomuksiaan, jotka olivat jollakin tapaa jäsentäneet hoivan osaksi omaa elämäänsä.

Kertomusten suhde politiikkasuositukseen

Kokonaisuudessaan näiden aineistojen kertomukset vahvistavat osaltaan käsitystä siitä, että paikoillaan vanhenemisen politiikkasuositus on jotain sellaista, joka koetaan monin tavoin hyväksi ja oikeaksi ratkaisuksi. Vaikka se on myös tapa vastata länsimaisten hyvinvointivaltioiden kohtaamiin talouden ja ikärakenteiden muutosten tuomiin haasteisiin, periaatteen voidaan nähdä myös kunnioittavan ikäihmisten omia toiveita ja näkemyksiä.

Politiikkasuosituksen asemasta kertoo myös jotain se, että omassa kodissa vanheneminen toteutuu arkielämän käytännössä: yli 90 prosenttia ikäihmisistä jatkaa asumistaan pitkäaikaisessa kodissaan. Usein viimeisinä vuosina tarvitaan erilaisia palveluja ja läheisten tukea, mutta asumista jatketaan tavanomaisessa asumisessa ja vain harva muuttaa johonkin erityiseen ikäperustaiseen asumiseen. Valtaosa suomalaisista myös kuvaa asumistaan tyytyväisyyden kehyksessä, mikä tukee käsitystä politiikkasuosituksen legitimitetistä.

Asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksiselitteinen. On totta, että koti on jotain, joka näyttää latautuvan positiivisilla merkityksillä. Siihen liitetään usein itsenäisyyden, omatoimisuuden ja suomalaisen sisukkuuden ideaali: kodin eteen on nähty vaivaa ja siitä pidetään huolta. Se on paikka, johon juurrutaan, jossa voidaan olla oma itsensä ja johon on kiinnytty. Koti on myös monelle muistojen tyyssija eikä siitä haluta luopua kevein perustein.

Fyysisiin seiiniin ja materiaaliseen paikkaan latautuu siis valtava määrä muistoja, tunteita ja symbolisia merkityksiä, jotka ovat muovautuneet ajan kuluessa. Suhde paikkaan ja kotiin on useimmilla meistä merkityksellinen, se lienee selvää eikä tässä oikeastaan ole kyse siitä. Kyse on pikemminkin siitä, miten hyvä suhde paikkaan muotoutuu, miten kodin tuntu saavutetaan ja miten sitä ylläpidetään – ja millainen merkitys ja painoarvo asumisen ajalliselle kestolle annetaan. (Vilkkonen, Suikkanen & Järvinen-Tassopoulos 2010.)

Jos koti samaistetaan yksiselitteisesti asumisen pitkäaikaiseen fyysiseen paikkaan, jätetään huomiotta se, miten monin eri tavoin suhde paikkaan ja erityisesti kotiin muotoutuu (Tuan 1979). Tämän kaltainen ajattelutapa ei huomioi sitä, että koti on enemmän kuin seinät: se tehdään inhimillisissä käytänteissä ja toimissa ja se voi menettää positiiviset merkityksensä, esimerkiksi turvallisuuden ja omatoimisuuden paikkana, jos vaikkapa kodin asukkaan toimintakyky muuttuu ratkaisevalla tavalla.

Kun pitkäaikaisuus ja suhteen ajallinen kesto asettuvat kodin toteutumisen ehdoksi, muuttaminen uuteen paikkaan rakentuu kulttuurisessa mallitarinassa murrokseksi ja kodista pois joutumiseksi, kodin menetykseksi. Uusi asuinpaikka on tällöin jotain muuta kuin koti – se on viimesijainen ratkaisu, johon tyydytään väistämättömän edessä, mutta hyvää vanhenevista se ei näin edusta.

Jos näin ajatellaan, ei huomata sitä muutosta, joka on aina läsnä ihmisen elämänsä ja josta tämänkin aineiston kertomukset osaltaan kertovat. Niin yksilöt kuin paikat kuin näiden välinen suhdekin muuttuvat ajassa. Mikään ei lopultakaan pysy samana: vaikka samassa fyysisessä paikassa olisikin asuttu puoli vuosisataa, ei itse paikka eikä sitä kokeva yksilö pysy samanlaisina. Kotia tehdään arkisissa käytänteissä ja tuota suhdetta uusinnetaan joka päivä.

Vaikka usein tutun ympäristön on ajateltu tukevan ikääntyneen hyvää vanhenemista, on syytä muistaa, että paikoillaan pysyminen ei tarkoita sitä, etteikö kokemus tästä paikasta

muuttuisi jollakin tapaa ajan kuluessa. Tämä asettaa varsin erikoiseen valoon yksioikoisen väitteen siitä, että paikoillaan vanheneminen automaattisesti tuottaisi hyvän ikääntymisen kokemuksia, sillä tämän ajallisen muutoksen myötä niin yksilö, hänen ympäristönsä kuin näiden välinenkin hyväksikin muotoutunut suhde voi muuntua epätydyttäväksi.

Tämä ei tarkoita sitä, että pysyvyydellä ja ajallisella kestolla ei olisi mitään merkitystä tai että ajallinen muutos aina tarkoittaisi väistämättä muutosta huonompaan. Päinvastoin, menneisyys on aina läsnä nykyisyyden kokemuksissakin ja paikka voi vastata uudensuuntautuneen tarpeisiin jollakin toisella tapaa. Olennaista on ymmärtää tuon suhteen luonne: ikäännyminen suhteessa paikkoihin, joita asutamme, ja tuohon suhteeseemme vaikuttaa itse ikäännyksen kokemus. Kysymys on kokemukselle annetuista yksilöllisistä tulkinnoista ja merkityksenannoista, jotka muovautuvat tiettyssä historiallis-paikallisessa kehityksessä.

Kiteytymiä kertomuksista

Väitöskirjani otsikko, *Väistämättömyyksiä ja valintoja*, kiteyttääkin osaltaan tämän tutkimuksen perimmäisen tuloksen. Se nojautuu ajatuksen siitä, että jokainen meistä on yksilö, jolla on omat ainutlaatuiset elämänsäkokemuksensa, mutta joka on myös yhteydessä omaan yhteisöön ja sen jakamiin käsityksiin. Yksilö on toimija, jolla on valtaa antaa omanlaisiaan tulkintoja niille asioille, joita elämässään kohtaa. Näitä tulkintoja tehdään tiettyssä ajan ja paikan hetkessä, joka osaltaan on merkityksellinen noiden mahdollisten tulkintojen hahmottamisessa.

Aineiston kertomuksessa pitkäaikainen asuminen saattoi näyttäytyä yhdelle väistämättömyytenä ja vaihtoehtojen puuttumisena, toiselle kysymys oli arvostetusta asiasta kiinni pitämisestä, aktiivisesta valinnasta. Vastaavasti pitkäaikaisesta kodistaan pois muuttaneiden kertomus saattoi jäsentyä raihaantumisen tarina-

mallin mukaiseksi väistämättömäksi tappioksi itseä suuremmille voimille, pois joutumiseksi, mutta toisaalta myös neuvokkaaksi valinnaksi ja keinoksi jatkaa totuttua ja mieluista elämäntapaa. Kyse oli siis yksilön subjektiivisista tulkinnoista ja henkilökohtaisista merkityksenannoista, ja kiinnostavaa onkin nimenomaan se, miten tähän tulkintaan oli päädytty, miten sitä perusteltiin ja miten nämä suhteutuvat vallitseviin politiikkasuosituksiin.

Tämän tutkimuksen kertomusten valossa näyttää ilmeiseltä, että toivottuja vanhenemisen tapoja ja kokemuksia on yhtä monia kuin kokijoitakin – tämän ei sinänsä pitäisi yllättää ketään. Vaikka ikääntyviä usein helposti niputetaan yhteen kategoriaan, he eivät muodosta toiveiltaan, tavoiltaan ja kyvyiltään yhtenäistä joukkoa, jonka asumisen ja elämisen toiveet olisi mahdollista sovittaa yhdenlaiseen asumisen malliin – yhtään sen enempiä kuin muissakaan ikäryhmissä. Elämän mielekkyyden kokemus ei löydy pelkästä sujuvasta arjesta ja toimivista hoivaratkaisuksista, vaikka niilläkin oma osansa on.

Aineiston kertomukset osoittavat, että kohteja oli monenlaisia, samoin vaihtelevia olivat niiden asukkaat ja heidän kertomuksensa kohteihin päätymisestä ja niissä asumisesta. Tyytyväisyyttä koettiin paikoillaan vanhenevien joukossa, mutta myös toisenlaistakin asumispolkua seuraavien kodeissa. Toiset arvostivat rauhaa ja hiljaisuutta, toiset elämää ympärillään. Paikoillaan pysyminen tai yhtä lailla muutto saattoi tulkkiutua väistämättömyydeksi tai valinnaksi, siirtymäksi, jatkumoksi tai käännekohtaksi. Koti saattoi muotoutua seinistä, mutta myös tekemisistä ja sosiaalisista suhteista.

Jo tämä tulkintojen moninaisuuden mahdollisuuden ymmärtäminen on tärkeää, mutta se ei kuitenkaan ole se tulos, johon haluan tässä tutkimuksessa pysähtyä. Kiinnostavaa on pohdita sitä, miten yksilön ja paikan välinen suhde merkityksellistyy ja mitä se tarkoittaa laajemmalla mittakaavassa hyvinvoinnin näkökulmasta. Juuri henkilökohtaisten merkityksenantojen tutkimisen kautta avautuu nimittäin tilai-

suus arvioida vallitsevan politiikkasuosituksen legitimitteettiä ja pohtia sitä, miten tietyillä politiikkatoimilla kyetään vastaamaan yhteiskunnan jäsenten tarpeisiin ja toiveisiin.

Tämän aineiston kertomusten valossa paikoillaan vanhenemisen politiikkasuosituksen valta-asema on vähintäänkin horjuva. Vaikka nämäkin kertomukset osaltaan todentavat aiempien tutkimusten tulosta siitä, että ikäihmiset usein toivovat voivansa jatkaa asumista omassa kodissaan, ne myös osoittavat, että toive asumisen jatkuvuudesta itse asiassa saattaaakin symboloida syvempää toivetta oman terveyden ja toimintakyvyn säilymisestä.

Näin ollen yksinkertaisten vastausten luoma kuva ikäihmisten asumisen ja vanhenemisen toiveista osoittautuikin harhaanjohtavaksi: vaikka asuminen omassa kodissa saatetaan esittää omaksi toiveeksi, sitä ei suinkaan useimmiten olla valmiita jatkamaan hinnalla millä hyvänsä. Moni voi myös nähdä oman kodin toteutuvan toisella tapaa tai uudenaikaisessa materiaalisessa paikassa, jos uusi asumisen paikka täyttää kodille annetut itselle tärkeiksi koetut merkitykset jollakin tapaa, esimerkiksi tarjoamalla mahdollisuuden kokea turvallisuutta ja osallisuutta sekä mielekästä tekemistä.

Lopuksi

Elämänkulku on entistä yksilöllisempää, minkä vuoksi on tarpeen tunnistaa ja tunnustaa niitä eroja, joita yksilöiden välillä on. Kun katsoo sitä kirjoa, mikä näihinkin tämän aineiston kertomuksiin sisältyy, on vaikea jaksaa uskoa siihen, että hyviin lopputulemiin päästäisi yhdellä standardiratkaisulla. Yhden, monin tavoin legitiimiksikin koetun, politiikkasuosituksen rinnalle tarvitaan tilaa toisenlaisillekin ratkaisuille; tilaa muovata sellaisia asumisen ja arjen vaihtoehtoja, jotka tukevat mahdollisuuksia tehdä oman elämäntavan ja arvojen mukaisia ratkaisuja.

Modernissa maailmassa perinteiset universalismin kiteytykset *yksi sopii kaikille* tai *kaikille*

sama on tasavertaista eivät näyttäydykään enää aivan ajantasaisina nyt, kun materiaalisen hyvinvoinnin perustaso on jo saavutettu. Yhdelle hyvä vanhenemisen paikka voi tarkoittaa omassa pitkäaikaisessa kodissaan vanhenemista, toiselle taas itselle hyväksi koetun elämäntavan jatkuvuuden avaimet voivat löytyä palveluasumisesta, senioritalosta tai vaikkapa yhteisöllisestä asumisesta. Kolmas saattaa erakoitua Inarjärven saarelle ja neljäs kaivata jotain ihan muuta elämän jälkimmäiselle puoliskolle. Hyvä lopputulema näyttäytyykin modernissa maailmassa jonakin sellaisena, johon voidaan päätyä monin eri tavoin ja tätä moninaisuutta ymmärtääkseen tarvitaan tutkimusta, joka tarkastelee yksilöiden kokemusta ja merkityksenantoja.

Hyväksi ja mielekkääksi koetussa arjessa ei usein ole kyse kovin suurista, ihmeellisistä ja vaikeasti toteutettavista asioista – kysymys on vain siitä, että ymmärretään kysyä, mikä kenellekin tekee elämästä hyvää ja elämisen arvoista. On selvää, että yhteiskunta ei voi olla toiveiden tynnyri, josta ammennetaan jokaiselle räätälöityjä ratkaisuja. On silti mahdollista, että yhden valmiin ja tiukasti raamitetun ratkaisun

sijaan jätetään tilaa valtopolulta poikkeamisille – aidoille vaihtoehdoille ja yksilöiden toimijuudelle.

Hyvinvointivaltion tehtävänä on perinteisesti ollut tarjota kansalaisilleen mahdollisuus elää hyvää elämää, ja monin tavoin mitattuna se onkin onnistunut tehtävässään varsin hyvin. On varsin lohdullista tietää, että moni tämänkin aineiston kertojista kuvasi elävänsä hyvää elämää. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että voimme pysähtyä paikoilleen. Mahdollisuuksien politiikan kautta väistämättömyyksiens logiikasta voidaan päästää irti ja tunnustaa se, että hyväksi koettuja vanhenemisen tapoja ja paikkoja on enemmän kuin yhdenlaisia ja niihin voidaan päätyä varsin monenlaisten polkujen kautta.

Paula Vasara, YTT

paula.vasara@jyu.fi

Yhteiskuntapolitiikan alaan kuuluva väitöskirja "Väistämättömyyksiä ja valintoja. Kertomuksia ikäihmisten asumispolulta" tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 8.5.2020.

Kirjallisuus

- Bruner, J. (1990). *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. (2004). Life as Narrative. *Social Research* 71 (3), 691–710.
- Clapham, D. (2005). *The Meaning of Housing. A path-ways approach*. Bristol: Policy Press.
- Elder, G. H., Jr. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life course. *Social Psychology Quarterly* 57 (1), 4–15.
- Elder, G. H., Jr. (1998). The Life Course as Developmental Theory. *Child Development* 69 (1), 1–12.
- Golant, S. M. (2015). *Aging in the Right Place*. Baltimore: Health Professions Press.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012 (nk. Vanhuspalvelulaki).
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2017) *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja pal-*

velujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6/2017. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Kuntaliitto.

- Tuan, Y.-F. (1979) Space and Place: Humanistic Perspective. Teoksessa Stephen Gale and Gunnar Olsson (toim.) *Philosophy in Geography* (s. 387–427). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Vasara, P. (2020) *Väistämättömyyksiä ja valintoja. Kertomuksia ikäihmisten asumispolulta*. JYU Dissertations 212. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vilkko, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) (2010). *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin Yliopistokustannus.
- Ympäristöministeriö (YM) (2013) *Ikääntyneiden asumisen kehittämissuunnitelma vuosille 2013–2017*. Helsinki: Ympäristöministeriö.